

ISTORIE VECHĂ

VECHIMEA PITEȘTILOR. O INTERPRETARE

FLORIN CHIVOCI*

În majoritatea istoriilor în care se vorbește de începuturile Piteștiului firul narativ nu se oprește prea mult peste urmele locuirii acestui ținut în negura primului mileniu românesc. Se acordă mai degrabă atenție urmelor geto-dacice găsite pe dealurile din jur, ajungând ușor la vestigiile monetare de epocă bizantină găsite în multe zone ale orașului. O asemenea abordare pornește chiar din cele mai vechi dicționare sau enciclopedii românești¹. Pornind de la varietatea descoperirilor numismatice, nașterea așezării este explicată similar genezei altor orașe medievale românești. Cei care povestesc, în general, istoria veche a acestor meleaguri trec foarte ușor de la urmele locuirii geto-dace² către epoca bizantină, în zorii Evului Mediu, așadar direct la înfățișarea de... târg. Toate aceste descoperiri evocă, de fapt, dovezi de viață preromană.

Urmele lăsate aici de romani sunt tratate expeditiv, fără nici cea mai vagă idee că ele ar putea fi o cheie a explicației despre cum s-a alcătuit dintru început așezarea; despre matca din care s-a conturat harta târgului medieval de mai târziu. Totuși, sunt și studii în care există o aplecare mai atentă asupra situației de la sfârșitul antichității. Lucrarea *Începuturile orașului Pitești*, a renumitului istoric Aurel Sacerdoțeanu, apărută acum mai bine de 4 decenii

* Liceul tehnologic „Constantin Brâncuși”, Pitești.

¹ De la o astfel de premisă incertă pornește și Aurel Sacerdoțeanu, în lucrarea *Începuturile orașului Pitești* (în *Studii și comunicări*, Muzeul Județean Argeș, 1971, p. 197), amintind dintr-o mai veche scriere explicația că „Originea și data fondării acestui oraș sunt încă necunoscute. Unii presupun că ar fi existat o cetate dacică numită Argidava și că pe ruinele ei s-ar fi construit orașul actual; alții (D. Butculescu) susțin că orașul Pitești ar fi fost fondat în secolul al VIII-lea (?), iar numele îl derivă de la pitire, când în vremea când capitala țării era la Curtea de Argeș, acest oraș era un loc de ascuns” - G. I. Lahovary, *Dicționar geografic al județului Argeș*, București, 1888.

² D. Măndescu (coord.), *Repertoriul arheologic al județului Argeș*, Ed. Istros, Brăila, 2015, p. 140. Monede geto-dacice de tip Aninoasa-Dobrești sau Vârteju-București s-au găsit, în anii sistematizării orașului, în diverse locuri, precum: strada Trivale, cartierul Nord (Calea Bascovului), Calea București sau chiar în centrul orașului, în anii '60, cu ocazia demolării unor clădiri de pe strada Victoriei. Ne aflăm într-o zonă de interferență a circulației celor două tipuri monetare.

oferă o incursiune mai atentă vizavi de ce s-a petrecut în acele veacuri de început³. Plecând de la studiile de până atunci sau de la configurația geografică autorul considera: „Că a fost la Pitești o așezare străveche geto-dacică nu ne putem îndoi, numai că nu s-au făcut până acum cercetările necesare. Așezarea corespunde întrutotul sistemului contemporan pentru așezări principale: încrucișări de drumuri, confluente de râuri, terase cu nivele diferite și boturi de dealuri. Se pare însă că lunca Argeșului, datorită și confluenței acesteia cu râul Doamnei, era zonă inundabilă și nelocuibilă”⁴.

Nu vechimea târgului ori a așa-zisului oraș ne interesează cât apariția și consolidarea localității într-o comunitate încheată, peste un sat sau mai multe, locuite de daco-romani, romanici sau de străromâni. În timp s-au emis felurite păreri despre așezarea plasată pe *Limes transalutanus*, la granița de răsărit a Daciei romane. Unii s-au grăbit să o identifice cu antica Argedava sau cu pretinsa localitate sau *statio* pe care romanii o numeau Ad Pirum (La „Păr”) sau Ad Pinon (La „Brad”)⁵. Dar fixarea acestor nume de rezonanță pe baza unor surse literare sau hărți antice ridică semne de întrebare. Viața rurală în Dacia este, în general, mult mai puțin cunoscută decât cea din centrele urbane, prin prisma dovezilor epigrafice, arheologice și numismatice.

Pentru tema noastră ar părea interesant de constatat că acest traseu roman s-a transformat ulterior în hotărnicie a lumii medievale piteștene. Ajungând dinspre Albota în apropierea fostului izlaz, traseul valului roman al limesului, urmează Valea Turcilor, străbate periferiile sud-estice ale orașului, pe lângă gara Piteștiului, până în lunca Argeșului. Teoretic, aproape de traversarea râului, pe malul nordic a existat aici și un fort militar⁶, menit supravegherii traficului dintre Argeș și râul Doamnei, sau pentru a bloca

³ Aurel Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 197-199.

⁴ *Ibidem*, p. 198.

⁵ Despre existența și situarea celor două localități din Dacia, menționate de Ptolemeu, s-au emis diferite ipoteze. Astfel, *statio Ad Pinum* ar putea fi localizată undeva prin sud-vestul Munteniei, în timp ce *statio Ad Pirum* e considerată a se fi aflat fie în sud-estul Transilvaniei, fie în nord-estul Munteniei. Pornind de la teoriile și explicațiile formulate de Gr. Tocilescu, în *Dacia înainte de romani* (1880) sau de *Marele Dicționar Geografic al României* (IV, 1901) *Istoria municipiului Pitești* din 1988 (p. 46-47) caută să identifice, prezumtiv, aceste *statio* cu teritoriul Piteștilor. Pe de altă parte, V. Pârvan afirmă în *Getica* despre dubletele „Pirum-Pinum” că nu pot fi nici negate, nici acceptate fără rezerve, dată fiind incertitudinea informațiilor lui Ptolemeu (ediția 1982, p. 150).

⁶ Istoricul piteștean Paul Dicu i-au atras atenția, la nord de podul ce leagă Piteștiul de Ștefănești, posibilele vestigii ale unui castru roman. Deși distruse ulterior, urmele din zăvoiuil Argeșului demonstrează importanța pe care romanii o dădeau supravegherii malului stâng al râului, la intersecția cu Râul Doamnei; tot el a observat, pe malul opus, în zona Parcului „Argeș”, urmele unui atelier roman pentru producerea cărămizilor și resturi dintr-o manufactură ceramică din aceeași epocă. (Paul Dicu, *Așezarea geto-dacică și vestigiile romane de la Budeasa Mică. Castrul roman de la Pitești. Traseul Limes Transalutanus în sectorul Pitești în „Argesis”*, Seria Istorie, 9, 2000, p. 37-48).

accesul unui inamic venit dinspre câmpie, pe direcția munților. Malul Argeșului era însoțit în trecut de numeroase mlaștini, astfel că drumul militar trebuie să fi avut numeroaseocolișuri, de nerecunoscut în peisajul contemporan... La fel de bine, Hotarul Piteștilor s-a întins cu începere din epoca medievală pe terenuri situate în afara vetrei orașului: în marginea sudică veche până la pârâul Dârzul (afluent al Argeșului), numit frecvent în epocile modernă și contemporană Turcești, Valea Teiului sau Geamăna Mică⁷. Spre est, hotarul ajungea până în vadul Argeșului, între acest râu și râul Doamnei, mărginind apoi ogoare din Gropeni și Mărăcineni. Hotarele Piteștilor apar astfel ca *reminiscențe* ale frontierei romane. Marginea estică și mai ales cea sudică a așezării a urmat traseul troianului, s-a pliat după val. „Valul de la Pitești”, după cum îl numea Vasile Pârvan⁸, apare astfel drept un itinerar de referință. Noi avansăm ideea că hotarul târgului de mai târziu a urmat vechiului drum militar. În plus, însuși traseul acestei *via militaris* străbătea un vechi drum antic ce lega câmpia Dunării de Transilvania, dând astfel sens străbaterii dinspre șes către munți. Existența paralelă, dar și ulterioară a drumului comercial pentru mărfuri dinspre ambele maluri ale Argeșului a fost așadar *premissa* înfiripării satului medieval timpuriu sub forma unui mic târg. Așezarea rurală piteșteană s-a edificat în punctul cu multe ramificații rutiere al acestui drum (ce altceva sunt viitoarele drumuri medievale dacă nu căi izvorâte din direcțiile ce legau malurile Argeșului de fortificațiile romane de pe Olt?).

Dincolo de geografia sa generoasă viitorul Pitești s-a aflat dintru început pe o însemnată răspântie de drumuri. O intersectare potrivită pentru a-i predestina felul specific în care urma să fie cunoscut în lume! Căutând continuitatea dincolo de trecutul geto-dacic, Aurel Sacerdoțeanu afirmă că „în perioada următoare, în timpul migrațiunilor, viața umană nu a putut fi întreruptă. A fost acolo un sat. Satul local a trăit mai departe cu obștea sa și s-a dezvoltat continuu încât, în secolul al XIV-lea, era socotit oraș. În orice caz, cele mai vechi atestări documentare nu-i spun niciodată sat, ceea ce înseamnă că faza de sat fusese depășită. Va fi fost un mare sat adunat pe o terasă (subl. n.)”⁹. Dar ce moment a fost hotărâtor în prefacerea locuirii de după romanizarea provinciei? Când s-a făcut trecerea dinspre o așezare semi-rurală, locuită de populație romanică și apoi veche românească, spre un târg autentic? A existat doar un sat pe viitoarea vatră a orașului sau putem bănuși mai multe sălășluri de obști, cu juzii și mai-marii lor, care s-au contopit cândva peste întinderea *Pitescilor*? Argumentele istorice pot fi convingătoare când cercetările arheologice scot la lumină anumite dovezi...

⁷ P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu, *Istoria municipiului Pitești*, Pitești, 1988, p. 59.

⁸ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, ed. a II-a, 1974, p. 47, 141-142, nota 26.

⁹ A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 197.

Verigi lipsă... Scenariul din rândurile anterioare presupune *cel puțin* o așezare existentă pe actualul teritoriu, încă din vremea funcționării graniței de peste Olt și din perioada următoare retragerii romane. De asemenea, felul cum s-a zămislit și a viețuit așezarea a putut fi premisa devenirii târgului medieval ulterior. Târgul Piteștilor a fost, de fapt, consecința acestor secole de reașezări: *sinteza* se produce mult mai devreme, între satele de pe teritoriul în cauză. Încercarea de a avansa aceste ipoteze se sprijină pe unele surse credibile. Astfel, în anii '60, în cartierul Războieni, pe terenul numit „Câmpul Voiculești”, au fost descoperite urmele de suprafață a două așezări, una din secolele III-IV, cu ceramică de tip Chilia, aparținând culturii Chilia-Militari și o alta, postromană, din secolele IV-V, distruse de extinderea cartierului¹⁰.

În perimetrul localității Pitești există, prin urmare, cel puțin o așezare specifică ruralității daco-romane, aflată pe cea mai înaltă terasă a sa. A fost ea, oare, singura?¹¹... Puternica amprentă provincială romană care caracterizează această cultură a geto-dacilor din Muntenia își găsește o explicație în prezența și controlul roman de pe limesul transalutan. Ca și în cazul altor localități din spatele graniței, documentate de cercetări recente, avem de-a face cu un nou exemplu de așezare de frontieră, cu o populație care a trăit într-un puternic contact cu lumea romană și strâns legată de armată, de care trebuie să fi fost apărată. Zona în care au fost descoperite aceste mici sălașuri ar putea fi o parte dintr-un *territorium militare*, compus din *cannabae*, sau un *vicus*, exploatat economic, în primul rând prin perceperea impozitului *annona militaris*¹². N-ar

¹⁰ Așezările identificate de reputatul arheolog Ion Nania au fost distruse de extinderea blocurilor din cartierul Războieni. „În actualul cartier Războieni, pe terenul numit Câmpul Voiculești, lângă punctul „Observator”, la 13 martie 1966 am depistat două așezări însemnate: una din epoca bronzului și alta, circa 80 m spre sud-vest, din secolele al III-lea - al IV-lea, cu ceramică de tip Chilia (...) O a treia așezare, probabil din secolele al IV-lea - al V-lea, se află pe Coasta Voiculeștilor, la aproximativ 200 m est de fostul depozit de lemne”. (I. Nania, *Descoperiri arheologice pe vatra Piteștilor* în „Argesis”, Seria Istorie, 12, 2003, p 73-88). Cât despre o posibilă continuitate de locuire pe această terasă, încă din societatea primitivă, în așezarea de epoca bronzului descoperită, aceasta rămâne la fel de necunoscută ca și locuirea neîntreruptă din alte arii de locuire din epoca bronzului, identificate și în alte puncte de pe raza Piteștiului.

¹¹ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, 1984, p. 123-124. Pe harta complexelor de tip Chilia-Militari din Muntenia, Piteștiul este menționat la categoria „așezare necercetată”. Observația lui Bichir se referă, cât mai probabil, la așezarea de pe terasa Războieni-Craiovei, iar informația despre ea provenea din aceeași sursă ca și în cazul de față, adică descoperirile făcute de Ion Nania. De altfel, reliefând relațiile economice strânse care existau între populația autohtonă și lumea romană prin intermediul monedelor și a tezaurelor monetare, cartea lui Bichir acordă atenție descoperirilor monetare din zona Craiovei, prezentate și în lucrarea de față (p. 64-65). Numele Piteștiului figurează, așadar, prin această lucrare de referință a lui Bichir, în galeria localităților pe a căror întindere s-au descoperit urme ale unor așezări aparținând respectivei culturi.

¹² Felul în care s-au organizat aceste teritorii în provincia Dacia Malvensis, unde au staționat numai unități auxiliare, trebuie să fi fost similar organizării granițelor altor provincii dunărene.

fi exclusă atunci prezența strategică aici a unei structuri militare de supraveghere, a unui fort învecinat cu așezarea civilă, deci o populare pe platforma cea mai înaltă, deasupra văilor ce duceau către Argeș. Cercetările despre amplasamentele așezărilor de tip Chilia-Militari dovedesc că acestea se găseau fie în zone cu teren accidentat, cât și pe întinderi plane¹³. Alte condiții care favorizau înfiriparea localității sunt și necesitatea unui punct strategic favorabil precum și un vad de trecere sau încrucișarea unor drumuri comerciale. Repertoriul arheologic atestă bogate descoperiri monetare de dinaintea cuceririi romane și până în antichitatea târzie, precum și tezaure de epocă bizantină, găsite în diferite părți ale orașului (în Ceair, pe strada Trivale, pe terasa străbătută de strada Craiovei)¹⁴.

Dar cel mai valoros tezaur descoperit este cel alcătuit din auri și găsit (culmea!) tot în zona Războieni, îngropat aici de cineva cu stare (un militar de rang, poate, din cohortele ce păzeau granița)¹⁵. Cele 22 de monede sunt emise pe timpul împăratului Gordian al III-lea, deci în apropierea momentului părăsirii acestei frontiere. Acest tezaur de auri poate fi pus în legătură cu un posibil castru, fiind vorba de monedă de uz militar în special sau cu ascunderea sa cu ocazia circulației, a transportului pe drumul militar din apropiere. Amplasamentul blocului la săpărea fundației căruia a fost găsit tezaurul se află chiar deasupra Văii Turcilor, în cartierul Războieni. Poziția strategică a acestui loc și valoarea considerabilă a monedelor ne îndreptățesc să credem că banii ar fi fost îngropați în dreptul *principiei* sau *praetorium*-ului unui castru (suma de 22 aureus este echivalentul soldei unui ofițer pe cel puțin 5 ani, de aceea ea nu putea reprezenta, în atari condiții, decât tezaurul unității care a staționat în acest

De exemplu, pentru unele teritorii din Moesia Inferior, din preajma unor trupe auxiliare (Montana, Abritus, Capidava, Aegyssus sau Barboși) acestea se formează în primul rând pornind de la așezări civile (*vici, civitates*) și mai puțin pornind de la *canabele* din jurul castrilor (Florian Matei-Popescu - Territorium Bassianae din Dacia Superior, în *Archaeology making of and practice: studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary* / ed. Despina Măgureanu, Dragoș Măndescu, Sebastian Matei, Ed. Ordessos, Pitești, 2011, p. 351-361).

¹³ Gh. Bichir, *op.cit.*, p. 3-5. Geto-dacii se stabileau oriunde mediul geografic le oferea condiții favorabile și, în primul rând, unde exista în apropiere o sursă de apă, pe malurile unor râuri sau în apropierea unor surse naturale. Această teză se verifică și în cazul de față: așezarea de tip Chilia-Militari semnalată de Nania, se afla în partea de sud – sud-vest a Piteștiului, pe malurile pârâului Geamăna Mică (Turcești), afluent de dreapta al Argeșului.

¹⁴ D. Măndescu (coord.) - *op. cit.*, p. 139-141.

¹⁵ Vestigiile au apărut în anii '70, cu ocazia săpării fundației blocului A1, de pe strada Războieni. Din păcate, acest tezaur format din *aureus*, păstrat în Muzeul Băncii Naționale, nu este încă publicat. Lotul reprezintă cel mai mare tezaur monetar, cu piese din aur, emise pe timpul împăratului Gordian al III-lea descoperit până acum în Imperiul Roman (P. Dicu, *op. cit.*, p. 45). Vezi și M. Dima, *Aurei din timpul lui Gordian al III-lea descoperiți pe limesul transalutan*, în „Studii și Cercetări de Numismatică”, 3 (15), 2012, p. 133-140.

fort!)¹⁶. Alte mărturii ale acestei locuri pe terasa cea mai înaltă se află în cartierul și pe strada Craiovei. Dintr-un tezaur de monede imperiale romane descoperit pe Calea Craiovei (la ieșirea din oraș), au fost recuperate antoninieni și monede de bronz uzate, din secolul I până la începutul secolului al IV-lea, începând cu Vespasian până la Licinius. Tot de pe aceeași stradă, în locul numit „Fântâna” au fost recuperate patru monede de bronz, de la împărații Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Severus Alexander și Constantius Gallus¹⁷.

Iată câteva indicii care ne fac să căutăm posibilitatea ca epicentrul acestei comunități postromane să se fi aflat pe cea mai înaltă terasă a Piteștilor și nu neapărat pe vatra orașului. Pendularea de apoi a populației spre terasele mai joase a depins de diverse considerente de epocă: alimentarea cu apă, evitarea alunecărilor de teren și a inundațiilor pe suprafețele aflate în proprietate obștească și individuală sau retragerea în zone propice apărării față de pericolul unor năvăliri. Mai jos, pe cuprinsul actualului centru, pe bulevardul Republicii s-au găsit rămășițe din bronzuri romane târzii, existând, din această perioadă vatra orașului cel puțin două acumulări monetare interesante¹⁸. Tot de pe cuprinsul vetrei orașului provin și cele mai multe piese monetare bizantine din secolele VIII-X, din timpul civilizației Dridu, cunoscută drept civilizația *veche românească*¹⁹. Aceste dovezi de mai târziu pot fi un semn că viața din așezarea deja încheată își schimbă centrul de greutate pe această întindere. Spre sfârșitul primului mileniu ar fi putut fi aici doar un

¹⁶ Din acest punct vizibilitatea este foarte bună atât în jos, spre Argeș, cât și în sud spre către Albota. Ipoteza amplasării acestui fort pe această terasă înaltă din Războieni este susținută deci și de rolul de „releu” pe care l-ar fi avut față de castrul din lunca Argeșului dar și în direcția opusă, spre dealul Redea, la Albota, unde era un loc ideal pentru funcționarea unui castru de marș. Astfel, așezările din apropiere, semnalate de I. Nania pot fi puse în legătură (și) cu viața din această tabără militară, de pe malul nordic al Văii Turcilor.

¹⁷ B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie*, Dacia, N.S., 24, 1980, p. 371-378.

¹⁸ Ar fi de remarcat, întâi, grupul de monede descoperite în zona centru-sud a Piteștiului (între strada C.A. Rosetti și gara Pitești), eșalonate de la Constantius al II-lea până la emisiunile lui Honorius și Arcadius din 395-402 (Gh. Poenaru Bordea, Paul I. Dicu, *Monede romane târzii și bizantine (secolele IV-XI) descoperite pe teritoriul județului Argeș*), Studii și Cercetări de Numismatică, 9, 1989, p. 75-88). Același studiu indică o acumulare monetară din aceeași vreme în alt punct din centrul orașului, descoperită la săparea fundației Centrului Stomatologic, cuprinzând șapte emisiuni de la Constantin al II-lea (335-337) la Arcadius. Sporadice descoperiri monetare de epocă romană, cu caracter nesigur însă, au fost semnalate și în alte zone centrale, precum Târgul din Vale sau strada Crinului.

¹⁹ În colecția lui Paul I. Dicu s-au păstrat două monede de bronz din antichitatea târzie sau de epocă bizantină, provenite de Iustin I și Iustinian I (prima jumătate a secolului sec. VI), descoperite în zona străzii Trivale, precum și o piesă de la Focas (sec. VII) și două de la Vasile II și Constantin VIII (sec. X-XI), găsite la săparea unor fundații de pe strada I.C. Brătianu (fostă 1 Mai); tot din repertoriul aceluiași colecționar proveneau și un bronz de la Constantius Gallus (sec. IV) și un altul de la Heraclius (sec. VII), găsite în cartierul Ceair (D. Măndescu, *op.cit.*, p. 141).

simplicu târguleț, redus la nevoia de schimburi a unor populații mărunte din preajma Argeșului.

Concluzii. Nu lipsesc în totalitate izvoare esențiale ale existenței acestei localități în stadiul de sat sau interpretări despre felul în care localitatea și zona au ființat la începuturile etnogenezei românești. Ipotezele prezentate mai sus caută să pună în relief o nouă dimensiune „geografică” a limesului transalutan, de-a lungul împrejurimilor piteștene. Prin urmare, geneza viitorului târg medieval începe în atmosfera prezenței romane, și peste cel puțin o așezare, care și-a continuat existența pe terasele superioare ale acestui spațiu. Acestei conviețuiri daco-romane i se datorează „chipul” cel mai asemănător formei care va consacra acest oraș. Veriga lipsă din vechimea Piteștilor e tocmai această viețuire de tip rural peste urcușurile și văile de la vest de troian și de la sud de Argeș: o locuire dovedită peste zona Războieni - Craiovei și altele presupuse în vecinătate, mai jos ori din *contopirea* unor cătune ce au supraviețuit vremilor de până la primele întemeieri statale românești.

Chiar presupunând că singura garnizoană romană n-a fost decât cea din zăvoiul Argeșului, întinderea *territorium*-ului său trebuie să fi fost mult mai mare; nu era necesar ca populația civilă din acest areal să fi locuit neapărat în apropierea râului, pe întinderea unei lunci inundabile. Ca așezare *închegată*, Piteștiul e, astfel, mult mai vechi decât data hrisovului lui Mircea cel Bătrân, mult anterior deci anului o mie. Viziunea expusă mai sus, pornită de la teoria cărturarului amintit descrie un fragment de istorie a cărui lămurire rămâne un subiect disputat. În lipsa unor izvoare pe deplin lămuritoare lucrurile rămân mai departe supuse și altor interpretări. Dar taina nașterii acestui loc rămâne la fel de fascinantă ca și miracolul formării poporului român, în veacurile evocate mai sus.

Repere romane și postromane de pe teritoriul actual al Piteștilor.

Linia punctată indică traseul parcurs de limes transalutanus de-a lungul teritoriului Piteștiului, din direcția castrului de la Albota, prin satul Geamăna, trecând pe lângă târgul săptămânal, peste șoseaua variantei Prundu-Craiovei, apoi pe la est de gară, prin parcul Argeș (Ștrand), traversând râul în direcția Mărăcineni. În linii mari traseul sudic al Hotarului medieval al Piteștilor reproduce acest parcurs, până peste Argeș, mărginind de acolo terenuri de la Gropeni și Mărăcineni. Suprafața hașurată redă conturul celor două așezări de tip Chilia-Militari și de epocă postromană identificate în zona Războieni-Craiovei, la vest de limes. Cifrele de pe hartă au următoarea semnificație:

1. Amplasamentul blocului A1 din cartierul Războieni, unde a fost descoperit tezaurul de aureus;

2. Punctul din colțul fostului izlaz (Târgul săptămânal), în care a fost semnalată movila unui turn de supraveghere, din imediata apropiere a drumului militar roman;

3. Calea Craiovei, la ieșirea din oraș, unde a fost descoperit un tezaur de monede imperiale, de la Vespasian până la Licinius, din secolul I până în secolul IV;

4. Punctul „Fântâna” (Calea Craiovei), unde s-au găsit patru monede de bronz, de la Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Severus Alexander și Constantius Gallus;

5. Monede din zona centru-sud, din antichitatea târzie, de la Constantius al II-lea până la Honorius și Arcadius;

6. Acumularea monetară din zona Centrului Stomatologic, cu emisiuni de la Constantin al II-lea la Arcadius;

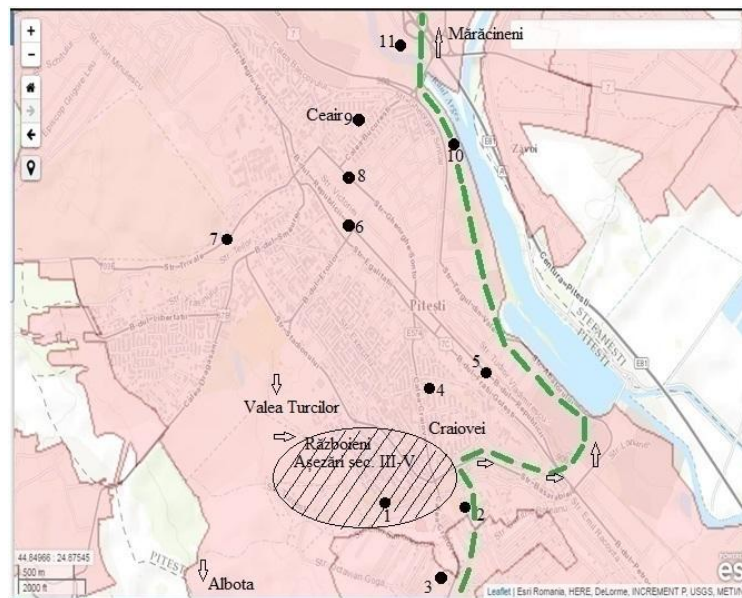
7. Monede de bronz din antichitatea târzie sau de epocă bizantină, de la Iustin I și Iustinian I, din zona străzii Trivale;

8. Monede bizantine (Focas, Vasile al II-lea, Constantin al VIII-lea) din zona străzii I.C. Brătianu (fostă 1 Mai);

9. Bronzuri de la Constantius Gallus și Heraclius, găsite în cartierul Ceair;

10. Presupusul atelier ceramic roman identificat de Paul Dicu în sud-estul Parcului „Argeș”;

11. Urmele (distruse) ale castrului din zăvoitul Argeșului, al cărui amplasament avea menirea să supravegheze zona strategică de la vărsarea în Argeș a râul Doamnei.

Sursa hărții: www.cimec.ro/Arheologie/Scollar/index.html Scara 1:38500

ANCIENT ORIGIN OF PITEȘTI. AN INTERPRETATION

In most of the histories which describe the beginning of Pitești, the story does not present many details about the inhabitation of this land throughout the first Romanian millennium. The story is rather focused on the Geto-Dacian traces identified on the surrounding hills and subsequently it reaches to the monetary vestiges from the Byzantine Age identified in various areas of the town. Such an approach even starts from the most ancient Romanian dictionaries or encyclopedias²⁰.

Starting from the variety of numismatic discoveries, the birth of the settlement is explained similarly to the genesis of other Romanian medieval towns. The people who describe, in general, the ancient history of these places pass extremely easily from the trials of Geto-Dacian inhabitation²¹ to the Byzantine Age, at the dawn of the Middle Age, thus directly to the form of... orough. All these discoveries actually reveal pre-Roman inhabitation proofs. The traces left here by the Romans are operatively treated, without the slightest idea that they could be a key of the explanation concerning the first form of the establishment; about the layer in which the map of the future medieval borough was shaped. However, there are studies which analyze in great detail the situation at the end of the Antiquity.

The paper *Începuturile orașului Pitești*, of the renowned historian Aurel Sacerdoțeanu, which was published more than 4 decades ago, provides a deep incursion into what happened during the first centuries²². Starting from the studies elaborated up to that point or from the geographical configuration, the author considered that “*We cannot deny the fact that an ancient Geto-Dacian*

²⁰ Aurel Sacerdoțeanu also starts from this uncertain premise, in the paper *Începuturile orașului Pitești* (in *Studii și comunicări*, Muzeul Județean Argeș 1971, page 197), reminding from an ancient paper the explanation that “The origin and the founding date of this town are still unknown. Some claim that there was a Dacian citadel called Argidava and the current town was build on its ruins; others (D. Butculescu) claim that Pitești town was founded in the 8th century (?), and the name derives from pitire (hiding), taking into consideration the fact that when the capital of the country was in Curtea de Argeș, this town was a hiding place” - G. I. Lahovary, *Dicționar geographic al județului Argeș*, București, 1888.

²¹ D. Măndescu (coordinator), *Repertoriul arheologic al județului Argeș*, Ed. Istros, 2015, page 140. During the systematization years of the town, Aninoasa-Dobrești or Vârteju-București Geto-Dacian coins were found in various places, such as Trivale Street, in the North district (Calea Bascovului), in Calea București or even downtown, throughout the 1960s when some buildings from Victoriei Street were demolished. We are in an interference area of the circulation of the two monetary types.

²² Aurel Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 197-199.

settlement existed in Pitești, but the necessary researches were not conducted. The settlement fully corresponds to the contemporary system for the main settlements: crossroads, river confluences, terraces with various levels and hill snouts. However, it seems that Argeșului meadow, also due to its confluence with Rîul Doamnei, was a floodable and uninhabitable area²³. We are not interested in the ancientness of the borough or of the so-called town, but rather in the formation and consolidation of the locality into a coherent community, with more than a village or several villages, inhabited by Dacians-Romans, Romanic people or ancient Romanians. Various opinions were formulated throughout the time about the settlement located on *limes transalutanus*, at the Eastern border of the Roman Dacia. Some hastened to identify it with the ancient Argedava or with the alleged locality or *statio* which the Romans called Ad Pirum (At “Pear”) or Ad Pinon (At “Fir”)²⁴.

However, the establishment of these resonance names based on certain literary sources or ancient maps raises doubts. The rural life in Dacia is generally less known than the life from the urban centers, based on the epigraphic, archeological and numismatic evidences. For our theme, it seems interesting to establish that this Roman trail was subsequently transformed into the demarcation of the medieval world from Pitești. Arriving from Albota near the former grazing land, the trail of the Roman *limes* wave goes to Valea Turcilor, it crosses the south-eastern outskirts of the town, near Pitești railway station up to Argeșului meadow. In theory, close to the river crossing, on the northern bank there was a military fort²⁵, intended to supervise the traffic between Argeș and Râul Doamnei or to stop the access of an enemy who might come from the plain, from the mountains. In the past, Argeșului bank was

²³ *Ibidem*, p. 198

²⁴ Various hypotheses were formulated about the existence and position of the two localities from Dacia, mentioned by Ptolemy. Thus, *statio* Ad Pinum could be located somewhere in the south-west of Muntenia, while *statio* Ad Pirum is considered to have been located either in the south-east of Transylvania, or in the north-east of Muntenia. Starting from the theories and explanations formulated by Gr. Tocilescu, in *Dacia înainte de romani* (1880) or by Marele Dicționar Geografic al României (IV, 1901) *Istoria municipiului Pitești* din 1988 (pages 46-47) they seek to identify, in a presumptive manner, the *statio* on the territory of Piteștilor. On the other hand, V. Pârvan states in *Getica* about the double “Pirum-Pinum”, the fact that they can neither be denied nor unconditionally accepted, given the uncertainty of the information from Ptolemy (edition 1982, page 150).

²⁵ The attention of the historian Paul Dicu, native of Pitești, was drawn by the possible vestiges of a Roman castrum at the north of the bridge connecting Pitești to Ștefănești. Although they were subsequently destroyed, the traces from Argeșului riverside coppice prove the importance the Roman paid to the supervision of the left riverbank, at the crossroad with Râul Doamnei; on the opposite bank, around “Argeș” Park, he also noticed the traces of a Roman shed for the manufacturing of bricks and artefacts of a ceramic manufacture from the same age. (Paul Dicu, *Așezarea geto-dacică și vestigiile romane de la Budeasa Mică. Castrul roman de la Pitești. Traseul Limes Transalutanus în sectorul Pitești*, Argessis, 9, 2000, pages 37-48).

accompanied by many swamps, thus the military road must have had many menders, unidentifiable in the contemporary scenery... Equally, the Boundary of Piteștilor extended starting from the medieval age on lands located outside the town area: in the ancient southern border up to Dârzul Creek (tributary of Argeș River), frequently called in the modern and contemporary ages Turcești, Valea Teiului or Geamăna Mică²⁶.

In the east, it reached up to Argeșului ford, between this river and Râul Doamnei, then it bordered fields from Gropeni and Mărăcineni. Thus, Piteștilor Boundaries seem like *reminiscences* of the Roman boundary. The eastern, and in particular the southern border of the settlement followed the bank path, it followed the wave. “The Wave from Pitești”, as Vasile Pârvan used to call it²⁷, thus appears as a benchmark route. We think that the boundary of the future borough followed the ancient military road. Moreover, the route of this *via militaris* itself crossed an ancient antique road which connected the Danubian Plain to Transylvania, thus supporting the crossing from the plain to the mountains. The parallel but also subsequent existence of the commercial road for merchandises from both banks of Argeș was thus the *premise* for the settlement of the early medieval village under the form of a small borough. The rural settlement from Pitești was edified in the point with the most numerous road branches of this road (what else can the future medieval roads be than routes originating from the directions which connected the Argeș banks to the Roman fortifications from Olt River?).

Beyond its generous geography, the future Pitești town was located since the beginning on an important crossroad. A crossroad adequate to predestinate its specific manner in which it was going to become renowned throughout the world! Seeking the continuity beyond the Geto-Dacian past, Aurel Sacerdoțeanu stated that “*throughout the following period, during the migrations, the human life could not have been interrupted. A village was there. The local village continued to exist with its inhabitants and it continuously developed such as, in the 14th century, it was considered a town. Moreover, the most ancient documentary attestations never call it a village, which means that the village stage was exceeded. It might have been a large village located on a terrace* (subl. N.)”²⁸. But which was the decisive moment in the transformation of the inhabitation after the Romanization of the province? When did the passage from a semi-rural settlement, inhabited by Romanic people and then ancient Romanian people was made to an authentic borough? Was there only a village on the future town area or can we suspect

²⁶ As described by the *Istoria municipiului Pitești* (P. Popa, P. Dicu, S. Voinescu), 1988, page 59

²⁷ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, ed. a II-a, 1974, pages 47, 141-142, note 26

²⁸ A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 197

several community settlements, with their judicis and superiors, which at some point merged within *Pitescilor* area? The historical arguments can be conclusive when the archeological researches reveal certain evidences...

Missing links... The scenario from the previous lines assumes *at least* a settlement existing on the current territory, even since the presence of the border across Olt also from the period following the Roman withdrawal. Moreover, the manner in which the settlement was established and organized could have been the premise for the formation of the subsequent medieval borough. Pitești borough was actually the consequence of these centuries of achievements: the *synthesis* takes place earlier, between the villages from this territory. The attempt to formulate these hypotheses is supported by certain credible sources. Thus, throughout the 1960s, in Războieni District, on the field called “Voiculești Field”, the surface traces of two settlements were identified, one from the 3rd-4th centuries, with Chilia ceramics, belonging to Chilia-Militari culture and another post-Roman settlement, from 4th-5th centuries, destroyed by the extension of the district²⁹. Subsequently, at least one settlement specific to the Dacian-Roman rural life exists within Pitești locality, located on its upper terrace. Was it the only one?³⁰... The strong Roman provincial track which characterizes this culture of the Geto-Dacians from Muntenia finds an explanation in the Roman presence and control from Limes Transalutanus. Similar to other localities behind the border, documented by recent researches, we are dealing with a new example of border settlement, with a population who lived in a strong contact with the Roman world and

²⁹The settlements identified by the famous archeologist Ion Nania were destroyed by the extension of the apartment buildings from Războieni district. “On 13th March 1966, in the current Războieni district, on the field called Voiculești Field, near “Observator” point, we identified two important settlements: one from the Bronze Age and another one, about 80 m south-west, from 3rd-4th centuries, with Chilia ceramics (...). A third settlement, probably from the 4th-5th centuries, was located in Voiculeștilor Coast, at around 200 m east from the former wood warehouse (I. Nania, *Descoperiri arheologice pe vatra Piteștilor*, Argessis, 12, 2003, pages 73-88). With reference to a possible continuity of inhabitation on this terrace, even since the primitive society, in the Bronze Age settlement discovered, it remains as unknown as the uninterrupted inhabitation from other inhabitation areas from the Bronze Age identified also in other points within Pitești.

³⁰ Gh. Bichir, *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*, 1984, pages 123-124. On the map of the Chilia-Militari complexes from Muntenia, Pitești is mentioned in the category “uninvestigated settlement”. The observation formulated by Bichir is most probably related to the settlement from Războieni-Craiovei terrace, and this information originated from the same source as this source, namely the discoveries made by Ion Nania. All the more, highlighting the strong economic relationships which existed between the native people and the Roman world through the coins and monetary treasures, the book of Bichir pays attention to the monetary discoveries around Craiova, also presented in this paper (pages 64-65). Thus, the name of Pitești is mentioned, through this reference paper of Bichir, in the category of the localities where traces of certain settlements belonging to such culture were discovered.

closely connected to the army, which must have played the role of protecting this population. The area where these small dwellings were identified could have been part of a *territorium militare*, composed of *cannabae*, or a *vicus*, economically exploited, first of all by charging the *annona militaris* tax³¹. Subsequently, the strategic presence of a surveillance military structure cannot be excluded, of a fort neighbouring the civilian settlement, thus a population on the highest platform, above the valleys leading to Argeș. The researches concerning the locations of Chilia-Militari settlements prove the fact that they were found in areas with rough land and also on flat lands.³² Other conditions which favoured the establishment of the locality are represented by the necessity of a favourable strategic point, as well as of a crossing ford or the crossroad of certain commercial roads.

The archaeological directory attests rich monetary discoveries before the Roman conquest and up to the Late Antiquity, as well as treasuries from the Byzantine Age, found in various parts of the town (in Ceair, on Trivale Street, on the terrace crossed by Craiovei Street)³³. However, the most valuable treasure discovered in the one which includes aurei and which was also found (surprisingly!) in Războieni area, buried here by someone wealthy (a ranked military, maybe, from the cohorts which guarded the border)³⁴. The 22 coins are issued during the Emperor Gordian III, thus close to the moment when leaving this border. This aurei treasure can be connected to a possible castrum, being in particular a coin for military use or with its hiding once with the movement, transportation on the military road nearby. The location of the

³¹ The manner in which these territories were organized in Dacia Malvensis province, where only auxiliary units were stationed, must have been similar to the organization of the borders of other Danubian provinces. For instance, for certain territories from Moesia Inferior, near some auxiliary troops (Montana, Abritus, Capidava, Aegyssus or Barboși) these are formed first of all starting from civilian settlements (*vici, civitates*) and less starting from the *canabae* around the castra (Florian Matei-Popescu - *Territorium Bassianae din Dacia Superior*, in *Archaeology making of and practice: studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary* / ed. Despina Măgureanu, Dragoș Măndescu, Sebastian Matei, Pitești, Ed. Ordessos, 2011, pages 351-361).

³² The Geto-Dacians settled wherever the geographical environment provided favorable conditions and, first of all, where a close source of water existed, on the banks of certain rivers or close to some natural sources. This thesis is also supported in this case: the Chilia-Militari settlement indicated by Nania was located in the south-south-east side of Pitești, on the banks of Geamăna Mică (Turcești) Creek, the right tributary of Argeș River.

³³ D. Măndescu (coordinator) - *op. cit.*, pages 139-141

³⁴ The vestiges appeared throughout the 1970s, during the diggings of the foundation for the apartment building A1, from Războieni Street. Unfortunately, this treasure of *aureus*, stored in the National Bank Museum, is still unpublished. This represents the largest monetary treasure, with gold pieces, issued during the Emperor Gordian III, discovered up to this point during the Roman Empire (P. Dicu, *op.cit.*, page 45). See also M. Dima, *Aurei din timpul lui Gordian al III-lea descoperiți pe limesul transalutan*, in *Studii și Cercetări de Numismatică* 3 (15), 2012, pages 133-140.

apartment building where the treasure was found while digging the foundation is just above Valea Turcilor, in Războieni District. The strategic position of this place and the considerable value of the coins lead us to believe that the money was buried near the *principia* or *praetorium* of a castrum (the amount of 22 aureus is the equivalent of the wage of an officer for at least 5 years, thus, under such conditions, it could only represent the treasure of the unit which was stationed in this fort!)³⁵. Other testimonies of this habitation on the highest terrace are also found in Craiovei District and Street. Antoniniani and used bronze coins, from the 1st century up to the beginning of the 4th century, starting from Vespasian up to Licinius, were recovered from a treasure of Roman imperial coins discovered in Calea Craiovei (at the outskirts of the town). On the same street, in the place called "Fântâna", four bronze coins were recovered, from the emperors Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Severus Alexander and Constantius Gallus³⁶.

These are some clues which determine us to seek the possibility that the epicentre of this Post-Roman community would have been located on the highest terrace or Piteștilor and not necessarily within the town area. The subsequent oscillation of the population towards the lower terraces depended on various considerations of that age: water supply, avoidance of landslides and floods on the surfaces from the town or individual ownership or the withdrawal in areas adequate for defence against the menace of invasions. Downwards, on the area of the current downtown, on Republicii Boulevard, artefacts from late Roman bronzes were found and at least two interesting monetary accumulations existed in the town area from this period³⁷. Most of the Byzantine monetary pieces also originate from the town area, from the 8th-10th centuries, during the Dridu civilization, known as the *ancient Romanian*

³⁵ From this point of view, the visibility is excellent both downstream, towards Argeș and to the south towards Albota. The hypothesis concerning the location of this fort on this high terrace from Războieni is thus also supported on the role of "relay" which it had compared to the castrum from Argeșului meadow, but also from the opposite direction, towards Redea hill, from Albota, which was an ideal place for a march castrum. Thus, the neighboring settlements, indicated by I. Nania, can be (also) connected to the life from this military camp, from the northern bank of Valea Turcilor.

³⁶ B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie*, Dacia, N.S., 24, 1980, pages 371-378

³⁷ First of all, we have to mention the group of coins discovered in the central-south area of Pitești (between C.A. Rosetti Street and Pitești railway station), staggered from Constantinus II up to the emissions of Honorius and Arcadius from 395-402 (Gh. Poenaru Bordea, Paul I. Dicu, *Monede romane târzii și bizantine (secolele IV-XI) descoperite pe teritoriul județului Argeș*, Studii și Cercetări de Numismatică, 9, 1989, pages 75-88). The same study indicates a monetary accumulation from the same period in another point downtown, discovered when digging the foundation of the Dentist Center, which included seven emissions from Constantine II (335-337) in Arcadius. Sporadic monetary discoveries from the Roman age, however, with uncertain character, were also indicated in other downtown areas, such as Târgul din Vale or Crinului Street.

civilisation³⁸. These later evidences can be a sign that the life from the settlement already established changed its weight centre on this land. Towards the end of the first millennium, a mere small borough could have been here, reduced to the need of exchanges of some small populations around Argeș.

Conclusions. The essential sources of the existence of this locality in the stage of village or interpretations about the manner in which the locality and the area were established at the beginning of the Romanian ethnogenesis are not completely missing. The above mentioned hypotheses seek to highlight a new “geographical” dimension of the Limes Transalutanus, throughout Pitești surroundings. Subsequently, the genesis of the future medieval borough begins within the Roman presence and through at least one settlement, which continued its existence on the upper terraces of this space. This Dacian-Roman cohabitation is responsible for the “shape” which was the most similar to the form which will establish this town. The missing link from the ancient origin of Piteștilor is thus represented by this rural habitation on the hills and valleys from the western side of the bank and southern part of Argeș: a habitation proved above Războieni-Craiovei area and other habitations assumed in the vicinity, downwards or through the *merger* of some small villages which survived the ages up to the first Romanian state establishments. Even assuming that the sole Roman garrison was the one from Argeșului riverside coppice, the spread of its *territorium* must have been too large; the civil population from this area did not necessarily have to live close to the river, throughout a floodable meadow. As *united* settlement, Pitești is thus much more ancient than the date of the charter of Mircea cel Bătrân, subsequently long before the year one thousand. The vision presented above, starting from the theory of the mentioned great scholar, described a fragment of history whose edification still remains a disputed subject. In the absence of fully edifying sources, things continue to be subject to other interpretations. But the mystery concerning the birth of this place remains as fascinating as the miracle surrounding the formation of the Romanian people, throughout the above mentioned centuries.

Roman and Post-Roman landmarks on the current territory of Piteștilor. The dotted line indicates the path of the Limes Transalutanus throughout Pitești territory, from the Albota castrum, through Geamăna village, passing through the weekly fair, over the highway of Prundu-Craiovei road, then to the east side of the railway station, through Argeș park (Swimming

³⁸ Two bronze coins were maintained in the collection of Paul I. Dicu, coins from the Late Antiquity or Byzantine Age, originating from Justin I and Justinian I (first half of the 6th century), discovered around Trivale Street, as well as a piece from Focas (7th century) and two pieces from Vasile II and Constantine VIII (10th-11th centuries), discovered when digging the foundations from I.C. Brătianu Street (former I Mai); the same collector also had a bronze from Constantius Gallus (4th century) and another one from Heraclius (7th century) discovered in Ceair District (D. Măndescu, *op. cit.*, page 141).

pool), crossing the river towards Mărăcineni. Generally, the southern path of Piteștilor Medieval Border reproduces this path, up to the upstream side of Argeș, bordering from here the fields from Gropeni and Mărăcineni. The hachured surface presents the shape of the two Chilia-Militari and Post-Roman age settlements identified in Războieni-Craiovei, in the western side of the limes. The digits from the map have the following meaning:

1. The location of A1 apartment building from Războieni District, where the aureus treasure was discovered;

2. The point from the corner of the former grazing land (Weekly Fair) where the heap of a surveillance tower was signalled, close to the Roman military road;

3. Calea Craiovei, at the outskirts of the town, where a treasure of imperial coins was discovered, from Vespasian to Licinius, from the 1st century up to the 4th century;

4. Point "Fântâna" (Calea Craiovei), where four bronze coins were recovered, from Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Severus Alexander and Constantius Gallus;

5. Coins from the center-south area, from the Late Antiquity, from Constantius II up to Honorius and Arcadius;

6. Monetary accumulation from the Dentistry Center area, with emissions from Constantinus II to Arcadius;

7. Bronze coins from the Late Antiquity or Byzantine Age, from Justin I and Justinian I, around Trivale Street;

8. Byzantine coins (Focas, Vasile II, Constantinus VIII-lea) around I.C. Brătianu Street (former 1 Mai);

9. Bronzes from Constantius Gallus and Heraclius, discovered in Ceair District;

10. The alleged Roman ceramic workshop identified by de Paul Dicu in the south-eastern side of "Argeș" Park;

11. (Destroyed) traces of the castum from Argeșului riverside coppice, whose location was intended to supervise the strategic area from the point where Râul Doamnei flows into Argeș.